

diákeveiben ismerkedik meg vele.¹⁶ A magyarországi Mária-tisztelet hagyományaira¹⁷ épülő hatalmas Mária-panegyricusa, a Stellárium, 12 könyvön át zengi a szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária dicséretét.¹⁸

A Stellárium napba öltözött asszonya a kor északi szépségeideálja.¹⁹ A sokszorosított lapok, szentképek, ferences hitszónokok, valamint az észak-magyarországi oltárépítő műhelyek német és lengyel mestereinek működése²⁰ nyomán szobra oltárra kerül a Szepességől a Szerémségre, Pinkakertestől Csíksomlyóig. Képe 1471-ben Mátyás aranyfórintjára kerül, majd II. Ulászló pénzeire, a török ellen küzdő magyar seregek zászlóira, a vitézek mellvértjére, kardjaira – és Zrínyi eposzáinak élére.

A kultusz és képtípus azonossága itt megszakad, a Szeplőtelen Fogantatás a Habsburgok Mária-tiszteletében újszerű ikonográfiai megfogalmazásban jelenik meg, a napba öltözött asszony pedig mint Patrona Hungariae segíti népét.²¹

Szöllőssy Agnes

Kávásiak a csatári búcsún

Úgy tudom, az I. világháború előtt Vasvárra mentek, Búcsúszentlászlóra (ez messze van), a jobb módúak még Cellig (Mariazell) is eljutottak. Kisgyerek lehettem, az 1920-as évek közepétől híre lett *Csatáripusztának*, amihez egy legenda is fűződött. Attól kezdve odajártak a környékbeliek Nagyasszony és Kisasszony napján. Nem kis látványosság volt, valóságos sokadalom. A helynek nincs lakossága, ez egy magányos templom a Zél patak forrása körül. (Tudomásom szerint Vaspőr területéhez tartozik.)

Nekünk, gyerekeknek úgy mesélték, hogy a dombon, a patakforrástól balra, tehát nyugati irányban akartak templomot alapozni, de a téglarakás folyton a másik oldalra vagy inkább le a völgybe került. Angyalok vitték oda! Ez a mese ugyancsak tetszett nekünk, gyerekeknek, nem is volt nagyobb öröm, mint hogy megláthassuk. Hogy a templom mikori, azt nem tudom, de belül is nagyon szép építmény.

¹⁶Temesvári Pelbárt (1435–1504) ferences teológus és hitszónok, krakkói tanulmányai után 1463-ban lép Szent Ferenc rendjébe, rövid ideig Esztergomban házfőnök, majd Budán működik. Jelentősebb munkái, a *Stellarium coronae benedictae Marie Virginis*, 1481–83., a *Pomerium I–III.*, beszédgyűjtemény az egyházi év ünnepeire, 1489–1498 és az *Aureum Rosarium Theologiae*, 1500–1504 (ezt rendtársa, Laskai Osvát fejezi be) a 16. század folyamán számos kiadást ért meg. Ld. még *Szilády Áron* i. m. és *V. Kovács Sándor* (szerk.): *Temesvári Pelbárt válogatott írásai*. Bp., 1982., valamint *Pásztor Lajos*: *Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát az egyházi és világi pályáról*. In: *Regnum*, 1937, 141 skk.

¹⁷Az igen gazdag irodalomból ezúttal a következőket említjük: *Vargha Damján*: *Szent Ferenc és fiai a magyar kódexirodalomban*. In: *Szent Ferenc nyomdokain* i. m. 79–122. old., *Kühár Flóris*: *Mária-tiszteletünk a XI–XII. századi magyar liturgiában*. Bp., 1939., *Radó P.*: *Nyomatott liturgikus könyveink kézírásos bejegyzései*. In: *A Pannonhalmi Főapátsági Szt. Gellért Főiskola Évkönyve 1942/43.* 313–429., *Tarnai Andor*: *A magyar nyelvet írni kezdik*. Bp., 1984.

¹⁸A Prologus teljes szövegét közli *Szilády* i. m. 81–135. old. Az 1502. évi augsburgi kiadás címlapján a napba öltözött asszony, erről ld.: *Matthias Corvinus – Schallaburg '82 kiállítás katalógusa*, 611. sz.

¹⁹Leírását fordításban ld. *Temesvári Pelbárt válogatott írásai* i. m. 153–167. old. A középkori esztétika tanulmányozásához ajánlott forráskiadványok: *Marosi E.*: *A középkori művészet világa*. Bp., 1969.; *Marosi E.*: *Emlék márványból vagy homokkőből. Öt évszázad írásai a művészettörténet történetéből*. Bp., 1976. 17–19., 107–108. old.; *Redl K.*: *Az égi és a földi szépről. Források a késő antik és középkori esztétika történetéhez*. Bp., 1988.

²⁰A felvidéki műhelykapcsolatokról, műfaj- és stíluskérdésekről ld.: *Mojzer M.*: *Tabula-Figura-Imago*. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1977. 105–123. old.; A képek szerepéről az írástudatlan hívősegreg pasztorációjában ld.: *Pásztor Lajos* i. m. 144–145. old. és *Pásztor L.*: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. Bp., 1940. klny. 3–65. old.; *Századok*, 1941. 1–3. old. és 4–6. old.

²¹Az *Immaculata* barokk kultuszáról ld. *Bálint Sándor*: *Ünnepi kalendárium*, i. m. 58–70. old. és *Szilárdfy Zoltán*: *Barokk szentképek Magyarországon*. Bp., 1984. 1, 2, 3, 29, 33, 36. XV. old.

Mi, Kávás községbeliek, Zalaszentgyörgy filiálisa legalább az egyik búcsúnapot okvetlen tartottuk. Az 1930-as években jóformán minden épkézláb ember, főleg gyerek, elment.

Ennek a templomnak, ha jól tudom, szintén filiálé jellege volt. Ha igaz az emlékezetem, talán Zalaháshágy plébániához tartozott. Tehát a templom az év nagyobb részében zárva volt, istentiszteletet ott ritkán tartottak.

A búcsú napja tehát valamelyik asszony napján volt, Mária tiszteletére. Fogadalmi búcsúnak annyiban nevezhető, hogy valóban egyéni fogadalmakhoz kapcsolódtak, főleg az I. világháborút megjárt katonák és családjaik tartották magukat ígéretükhöz.

A vásár jelleg sem zárható ki, mérhetetlen tömegek jelentek meg. Volt aztán hálaadás, rokoni összejevetel is. Az asszony nép, lányok is gyóntak, áldoztak, gyertyákat égettek. Egymástól távol eső falvak lakói jöttek itt össze, mindegyiknek megvolt a maga telephelye, oda más falubéli nem táborozott.

Abban az időben (1920-as, 1930-as évek) a közlekedés modernizálódásával együtt járt a kerékpár elterjedése, ez leginkább a legényekre volt jellemző. A búcsúk ismert alakja volt az öreg Cserteritz Gábor bácsi a maga 70 egynehány évével, mindig biciklin volt Bőde községből: nagy bajszú, szép szál ember, pipával a szájában nyomta a pedált. Ugyanakkor fia lovas kocsin vitte családját. Férfiak-nők tán vegyes egyformán lehettek, a faluk nagyobb része megjelent. Tudni kell, hogy a templomba járás az idő tájt nemcsak kötelesség volt, annál jóval több, az otthon maradtakat megszólták. Aki csak tehette, elment búcsút járni. A sublótokon található sokféle búcsúfia is azt igazolja, hogy a búcsú az élet tartozéka volt.

A szentgyörgyiek a haranglábnál gyülekeztek, a falunak külön temploma is volt, távol a falutól. Ilyenkor mise nem volt. A templomi jelvényeket éveken át ugyanaz a személy vitte magával, nem sokat. A fehérnépek virágot vittek, amennyit elbírtak. Általában a védőszent zászlaját – itt Szent György meg a Szűzanya váltóformában. A kisebb falvak, főleg a filiálék menete eleinte szervezett volt, később teljesen turista jellegű lett, mindenki a maga ideje szerint szervezkedett. Azonban, ha valaki adott magára valamit, akkor kocsin ment, ez rangot és tekintélyt jelentett. Tudom, hogy az 1930-as évek végén 5 pengőt fizetett édesapám a szomszédnak, hogy hatodmagunkkal elvigyen minket két jó lovával. Valami feledhetetlen öröm volt!

Amíg plébánosunk fiatal volt, ő vezette a menetet, később hintón érkezett. Tudomásom szerint a zéli templomban csatlakozott. Tudnivaló az is, hogy vidékünkön igen sok a filiálé, ezeknek nem voltak *céhmesterei*, mint a plébániáknak. Ez tulajdonképpen a sekrestyés volt. Rendszerint ő volt az előimádkozó is.

Ahogy közeledtünk a búcsúhelyhez, egyre több lett a menet, ezeket a helybeli kántortanító vezette, énekkel és egy-egy kereszttel. Kántora akkor is volt a falunak, ha temploma nem.

Menet közben spórolás miatt, meg hogy a láb fel ne törjön, a cipőfűzőket összekötve kézben lógatták a cipőket, ritkábban nyakban és mezítláb mentek a búcsúhelyig. Ott azután kellő lábmosás után felhúzták a lábbeliket. Természetesen a lányok a fehér harisnyát. A kerékpárosok szanaszét támogatták járműveiket, fa volt elég.

A búcsújáró helyre állandó volt a csoportok érkezése. Itt s ekkor a 10 órás misekezdés volt a szabály, erre minden községből besoroltak. A templomba azonban nem fértek be, kívül álltak fel zászlóikkal. Közösen énekeltek. Az „Angyaloknak királynéja” volt a legismertebb közös ének, sok év távolságából is idézhető. Ahogy a menetek felérkeztek, az ismerősök megláthatták egymást, csak a néma üdvözlés volt szokásos. Olyan, hogy valaki kilépett volna a sorból, azt az illendőség meg a vallásos hit egyformán kizárta.

Otthon éveken át őrizték a „búcsúi gyertyákat”. Ezek méretre aprók voltak, kezelésük sem higiénikus, ti. az augusztusi hőségben gyorsan olvadtak. A templom falánál égették el rendre. Visszainduláskor a mézeskalácsosoknál pótolták. A leghíresebb mester a Miklics József volt Zalalövőről. Minden lehető búcsún megjelent népes családjával.

A korábban érkezők végigjárták az oltárokat, egyet imádkoztak és mentek tovább. A lorettói litánia szövege gyakran összevegyült más imákkal, csend szinte egyáltalán nem volt az örökös közös ének miatt. Az előimádkozók igencsak kitettek magukért. Szentgyörgyről pl. Horváth Gergő bácsi vitte a szót és a keresztet. (Módos gazda volt, megyebizottsági tag is, tűzoltóelnök.)

A búcsúsok az éjszakát a templom falánál töltötték. Volt ott egy lábaspajta: 6–8 oszlopra épített magastetős, cserepes volt, de oldalfalak nélkül. Jó huzatos és világos. Sűrű, hatalmas bükk, gyertyán- és hársfák vették körül. Fenntartását a vaspöri község végezte.

A völgyben csordolágó patakban tisztálkodtak. Utána húztak harisnyát, vettek cipőt,

igazítottak kendőt. A férfiak legfőképpen panyókára vették a zakót, ingujjra csak az étkezésnél vetkőztek. Érkezéskor egyszer mindenképpen megkerülték a templomot.

A kegyhelynek volt egy igen bővizű forráskútja. Meredek téglalépcső vezetett oda, később korlátot is építettek. Egészséges, ivásra alkalmas vize volt. Valami történet fűződött hozzá, de nem emlékszem...

A búcsújárás gyerekekre legvonzóbb eseménye a *keresztelés* volt. Kisfiúkat, lányokat, akik először jártak ott, el nem mulasztották hitében megerősíteni. Ez pedig úgy történt, hogy a gyerekeket (legtöbbször 2–3 is jutott egy keresztszülőre) a keresztszülők levezették a forráshoz, ott a kereszt jelével homlokukon illették, elmondták a Hiszekegyet. Az illető felnőtt keresztnevet adtak emlékére ilyenkor az ajándékozás előtt. Ez pedig a búcsúfia volt: apró, egyszerű tárgyak bazárból, mézeskalácsostól. Ott leginkább a *márc* is kijárt a gyerekeknek, ez igen élvezetes ital a maga nemében. A keresztelés egész nap folyt, gyerek volt tömérdek, ők maguk unszolták szüleiket, hogy a kinézett felnőtt „búcsúfi keresztszülő” lehessen. Őt pedig ugyanolyan jogok illették: elment a keresztgyerek lakodalmára, vendégül látta a katonaságtól, komatálat vittek neki stb. Szóbeszédben el nem felejtették, hogy a *búcsúfi keresztanyám* vagy *keresztapám*. A kút vizéből kisebb üvegekben haza is vittek, alkalmasint belőle frissítették fel a kiapadt szenteltvíztartókat. Csodálatos gyógyulásról a forrásnál nem tudok.

Mivel az ünnep előző napján már nyitva állt a templom, a környékbeliek díszítették igen jó ízléssel. Fazöldet nem használtak. A kardvirág sokféle színben pompázott és ugyancsak sok volt a cserepes muskátli. Utóbbi aztán visszavittek. Még szegfű volt javában, ebből a fehéret kedvelték igazán. Az imakönyvből sem hiányozhatott az *egyszál virág* (így!), ezt otthon megszártították és lepréselték.

Több mise is volt, hiszen több pap volt jelen, nem csak a környékbeli plébánosok meg káplánok. Aztán megjelentek az egerszegi ferences atyák közül is. A búcsújárás központi ájtatossága a *nagymise* volt prédikációval.

A templomba bemenni képtelenség volt, másrészt a jónép úgy volt otthonában is szoktatva, hogy gyakran részesült szabadtéri misében. Különösen a szőlőhegyi kápolnáknál. A fák árnyékában támogatták le a keresztet, zászlót, a férfinépség ült (a zsebkendőjén, hogy a nadrág piszkos ne legyen) a fehérnép állt. Időnként figyelmeztették az árusokat, hogy az istentisztelet idejére fuggesszék fel üzleteiket, ennek azonban alig volt foganatja, különösen a távoli sátraknál.

A búcsújárás mit sem ért, ha a Mária-szoborhoz oda nem járultunk. Emlékezetem szerint ruhája szegélyét kellett megsimogatni. Öregasszonyok meg is csókolták.

Hátatáblák voltak a falban. Az olvasni tudó iskolás gyerekek jót olvashattak, ez is az ájtatosság egyik formája volt.

A bazárosok, cukrászok, mézeskalács-készítők, kocsmárosok – ezek rendszerint családostól voltak. Lovas kocsit béreltek, s hatalmas ládákban szállítottak. Áruikat leginkább az enyhe, árnyas donboldalon kínálták, a templom közelében tilalmas volt az árusítás. Nem is volt rá hely. Az egyéb szórakoztatóeszközök: hinta, planétás szintén megjelentek. Előbbi még jóval a búcsú előtt, a báméskodó gyerekeknek ilyenkor módjukban állt némi segítség árán egy-egy körre szert tenniök. A *kártyás* igen közismert volt. „Itt a piros, hol a piros” mutatóvanyait tömegesen lesték, de tartózkodtak a játéktól. Ebben az államhatalom fegyveres emberei nagy tekintéllyel intézkedtek. Legtöbbször gyors pakolás és futás volt a vége.

Lacikonyha tömérdek volt. Általános szokás szerint külön sorokban, ehhez is előjárósági engedély kellett. Mivel a közeli falusiak saját ételmüket fogyasztották, csak a távoli vidékek idegenje szorult rá a lacikonyhára. Onnan fogyasztottak a koldusok és a csavargók is. Minden évben megjelent egy Krisztus-fejű (szakáll, haj, bajusz, fehér ing, szíjövvel a derékon, saru meztálláb), egy magas, szikár idegen. Kis lábasban hozta pörköltjét, szelet kenyerét. A nyugati domboldal lejtőjén lépcsők is voltak téglából. Ide letette ebédjét, megáldotta – mi pedig szent áhitattal és furcsállással néztük az illetőt, aki aztán éppúgy eltűnt a tömegben, akár mi.

Az alku az ott élő népek véreben van, alig vásároltak valamit az első áron. „Mit ér ez a tükör?” mutatja, hogy mindig a bukszájukhoz mérten gondolkoztak. Még a kegytárgyárusoknál is alkudtak, meg is teheték, hiszen óriási volt a kínálat. Rengeteg üvegezett szentkép volt, egytől egyig repró. Olvasók fából, üvegből, akácmagból (gledicia). Élelmes árusok nem átallozták javaikat „szentföldi” jelzővel illetni, ez azonban nem volt hatással a nézgelődökre.

Bár nagy sokadalom volt, mégsem az árusítás volt a fő dolog. Életemben itt láttam dinnyét először, más gyümölcs alig volt, kinek-kinek termett otthon egyéb bőséggel. És vittek is a

körtéféleket. (Nagyanyám mesélte, hogy Ferenc Jóskának küldtek egyszer egy vesszőkosárral Bécsbe.)

Szinte hivatásszámba mentek a koldusok. Ezek a télen-nyáron kéregetők amolyan külső tagjai voltak a falvaknak. A gyerekek persze csúfolták, gúnyolták őket – tudatlanságból. Pedig például a Nyúl Ignác (*nyúligác* a beszédben) valami örökösödés miatt háborodott meg, járt nyugtalan egyik helyről a másikra. Így a búcsúban is ott kóválygott tisztos távolban. Vagy Pörc Mátvás, aki még munkát is vállalt éjjeli szállásért. De idegen koldusok is akadtak bőven. Emlékezetem szerint nyomorék nemigen volt köztük.

Na és a cigányok... Szertartáson részt nem vettek, az erdő alján táboroztak, de a sátrak körül külön feltűntek. Az asszonyok, lányok tarka, színes ruhákban. Mindenki tartózkodott tőlük, lopás hírében álltak, és nem átalítottak kunyerálni. Ezt a férfinép különösen nem szereti. Akkoriban még nem volt minden falunak cigánytelepülése, de azért a teknővájók, meg a koldulók igencsak megtalálták egymást és egymás szándékát.

Akinek rokonai, esetleg ismerősei voltak, azok leginkább Vaspörbe mentek a mise után, ezek száma azonban csekély volt. Kérkedtek is vele, hogy azt mondja „az ángyomnál ebédeztünk”. Ételük a szokásos csirkeaprólék, -pörkölt galuskával (itt mindig nokedli) meg kirántott. Más lábasjóságot nemigen vágta. Különbösen is a „két asszony közti” utánpótlás már a kotlók alatt volt, az öregebb tyúkok temetése volt ez. Mármint az asztalnál. Sült réce, ha rangos vendéget vártak. Bort bőven adtak a csébi meg a velencei hegyek. A vaspöri vendéglősnek, Németh Ferencnek akár a templomnál, akár otthon, tűrhető gazdasági napja volt ez. A többség azonban a templom körüli erdők hűvösebe húzódott, ott költötték el magukkal hozott rántott csirkéiket.

Az igazi búcsú a Te Deummal be is fejeződött, ez a délutáni szentségi ájtatosság után esett meg. A különböző falvak lakói torlódás nélkül húztak hazafelé, szent énekeik messze hallatszottak. A harang folyton szólt, s falusiakat kántortanítóik vezették. A keresztet elől vitték, ének helyébe az olvasót vagy valamelyik litániát fűjták. A csoporton kívüliek pedig szabadon választották elindulásuk időpontját. Mégis úgy igyekeztek, hogy a délutáni etetésre-itatásra otthon legyenek. A jóságellátás fontos törvény volt, áthágni nem lehetett.

A csatári búcsú amolyan helyközi találkozás volt. Sokáig tehát nem időztek. A távolabbi falvak lakói legkésőbb az ebéd elfogyasztása után útnak indultak. Ez érthető is volt: sok volt a fehérnép meg a gyerek. A közelebbieket, mint pl. a szentgyörgyieket, (zala)csébieket a templom mellett lévő fészületektől, ha volt helyük, a stációnál búcsúztak el. A legismertebb ének az „Angyaloknak királynéja tiszta szűz” volt. Az útba eső keresztfáknál mindig megállottak, legalább egy tized olvasó erejéig. Az elébük érkezettek harangszóval várták őket. Legszebb ilyen menet a salomvári hívőké volt, annak a templomnak több harangja is volt, tehetős falu lévén.

Zöld ág (gyertyán, bükk), fenyőfa tobozának hazavitele általános volt, az előbbi otthon az eresz alá dugták. Állítólag a villámcsapástól védte a házat. A vásárolt búcsúfiákat minden más dolog előtt kirakták a szobában a sublótra, a képeket a falra aggatták. Ilyenkor tisztelgő csend lengte körül a házat – a búcsúnak tulajdonképpen ezzel lett vége.

Ahogy visszaemlékezni tudok, a búcsú maga amolyan kikapcsolódásféle volt, megkönnyebbítő érzéssel járt együtt. A gyerekekre a keresztelés volt nagyobb hatással. Az is felemelő érzés volt, hogy az ember érezte: egy nagyobb közösség tagja volt, és ezt önmaga tudta elérni.

Baldaszi József